

OILADAGI ZO'RAVONLIK MUAMMOSI

Urinboyeva Dilfuza Baxodirovna

Samarqand viloyati Payariq tumani Maktabgacha va maktab ta'lim bòlimiga qarashli 11-maktab psixologi

Esanova Feruza Turdiboyevna

Samarqand viloyati Payariq tumani Maktabgacha va maktab ta'lim bòlimiga qarashli 53-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oiladagi zo'ravonlik muammosi, uning psixologik, ijtimoiy va huquqiy jihatlari, kelib chiqish sabablari hamda jamiyatga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, oilaviy zo'ravonlikning bolalar psixikasiga salbiy ta'siri va uni oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: oilaviy zo'ravonlik, psixologik bosim, emotsional zo'ravonlik, ijtimoiy muammo, stress, travma, oilaviy munosabat, himoya, profilaktika, huquqiy javobgarlik.

KIRISH

Oiladagi zo'ravonlik bugungi kunda nafaqat alohida oilaning, balki butun jamiyatning dolzarb ijtimoiy-psixologik muammolaridan biridir. Oilada sog'lom muhit bo'lmasligi, ya'ni zo'ravonlik, tahqir, ruhiy bosim yoki jismoniy kuch ishlatish holatlari inson shaxsining rivojlanishiga jiddiy zarar yetkazadi. Ayniqsa, bolalar va ayollar bunday holatlardan eng ko'p aziyat chekadi.

Oilaviy zo'ravonlikning bir necha turlari mavjud: jismoniy, psixologik (emotsional), iqtisodiy va ma'naviy zo'ravonlik. Jismoniy zo'ravonlik tan jarohatlari yetkazish orqali namoyon bo'lsa, psixologik zo'ravonlik haqorat, kamsitish, doimiy qo'rqitish va ruhiy bosim orqali amalga oshiriladi. Iqtisodiy zo'ravonlik esa shaxsning moddiy resurslardan foydalanishini cheklash bilan ifodalanadi.

Oilaviy zo'ravonlikning asosiy sabablari sifatida ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, oilaviy nizolar, stress, spirtli ichimliklarga ruju qo'yish, past psixologik madaniyat va muloqot ko'nikmalarining yetishmasligini ko'rsatish mumkin. Ba'zi hollarda esa zo'ravonlik avloddan-avlodga o'tuvchi xulq-atvor modeli sifatida shakllanadi.

Zo'ravonlikning eng og'ir oqibatlaridan biri bolalar psixikasiga yetkaziladigan zarardir. Bunday muhitda o'sgan bolalarda qo'rquv, xavotir, o'ziga ishonchsizlik, agressivlik yoki befarqlik kabi holatlar rivojlanadi. Ularning o'qishdagi muvaffaqiyati pasayadi va ijtimoiy moslashuvi qiyinlashadi.

Oiladagi zo'ravonlik shaxsning ruhiy salomatligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Doimiy stress va ruhiy bosim depressiya, asabiylik, uyqusizlik va psixosomatik

kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa insonning hayot sifati va ijtimoiy faoliyatini pasaytiradi.

Muammoni hal etishda psixologik xizmat muhim rol o'ynaydi. Maktab psixologlari, ijtimoiy xodimlar va mutaxassislar zo'ravonlik holatlarini erta aniqlash va psixologik yordam ko'rsatish orqali vaziyatni yumshatishi mumkin. Oilaviy maslahatlar va psixoterapevtik yondashuvlar ham samarali hisoblanadi.

Shuningdek, huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish va zo'ravonlikka nisbatan "nol tolerantlik" tamoyilini shakllantirish muhimdir. Jamiyatda sog'lom oilaviy munosabatlarni targ'ib qilish ham muammoning oldini olishda katta ahamiyatga ega.

Ta'lim muassasalarida ham profilaktik ishlar olib borilishi zarur. O'quvchilarga oilaviy qadriyatlar, muloqot madaniyati va nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish ko'nikmalari o'rgatilishi lozim.

Oiladagi zo'ravonlik muammosi xavflidir, chunki bu odamning psixologik rivojlanishi, jismoniy salomatligi va o'zini o'zi qadrlash hissiyotiga tuzatib bo'lmaydigan ma'naviy, ruhiy va jismoniy zarar yetkazadi.

Zo'ravonlik harakatlarining oilada yuz berishi zo'ravonliklarning eng keng tarqalganidir. Ko'pincha, o'zini namoyon qilgan shaxslar, ular qurbonga aylanib qolganliklarini tushunishmaydi.

Psixologik zo'ravonlik ko'pincha hissiy deb ataladi. Ko'pincha ayollar va bolalar oiladagi zo'ravonlik qurbonlaridir. Biroq, hatto insoniyatning zaif yarmi ham oilaviy munosabatlarda psixologik tajovuzkor rolini o'ynashi mumkin. Zo'ravon oilaviy harakatlarning shakllaridan biri jabrlanuvchiga nisbatan qo'pol so'zlarni ishlatishi, shantaj va tahdid, uy jihozlarini yo'q qilishi, dahshatli voqyealarni tomosha qilishga majburlashi va hokazolarni qamrab oladigan ma'naviy qo'rqitish va tahdidlarni amalga oshirishi mumkin.

Shunday qilib, oiladagi psixologik zo'ravonlik, shaxsning ruhiy jarayonlariga, xulq-atvoriga yoki uning jismoniy holatiga ta'sir ko'rsatuvchi, uning roziligisiz, shaxslararo aloqa vositalaridan zarar keltirish uchun foydalanish deb ataladi. Psixologik ta'sirning umumiy vositalariga tahdid, haqorat va ruhiy tazyiq kiradi.

Ko'pincha, zo'ravonlik xatti-harakatlari sodir bo'lganda, jabrlanuvchi bundan xabardor bo'lmasligi mumkin. O'ziga nisbatan zo'ravonlik harakatlari qilinayotgan shaxs, ular normadan oshib ketayotganini tushunmasligi mumkin. Vaziyat, shuningdek, g'azab hujumlari o'rtasidagi davrda, "psixologik zo'rqlash" o'zini g'amxo'r, yumshoq va mehribon sherik sifatida ko'rsatishi bilan yanada kuchayishi mumkin.

Zo'ravonlik qurbonlari ko'pincha tushkunlikka tushadilar, ular bezovtalanishga moyil va ko'pincha o'z joniga qasd qilish fikrlariga berilib ketishadi. Zo'ravonlik qurbonlari bo'lgan odamlar, asosan, o'zini o'zi salbiy tomondan his qiladi va o'ziga

nisbatan ishonchsizlik shubhasi bilan qaraydilar. Ularda doimiy ravishda hatarli munosabatlardan qo'rqish hissiyotlari va olamdan ko'z yumish xohishlari asta-sekin shakllanib boraveradi va oxir oqibat bir kuni ular o'zlarining joniga qasd qilishgacha borishlari mumkin. Boshqacha variantni olib ko'rsak doimiy kamsitish ayolni boshqa erkak bilan intim munosabatlar o'rnatishiga majbur qiladi va bu munosabatlar asosida eri bilan janjal qilish yoki uydan chiqib ketish vaziyatini yuzaga keltiradi. Er unga nisbatan hiyonat qilgan ayolini affektiv holatda o'rib o'ldirib qo'yish hollarini ham hisobga olishimiz kerak.

Zo'ravonlik psixologik harakat sifatida tavsiflanadigan odatiy xatti-harakatlar qatoriga - xo'rlashni, e'tiborsizlikni, o'z sherigini begona odamlar o'rtasida masxara qilish, sherikning fikri va uning ishiga beparvolik; to'liq va jiddiy nazorat, oila va do'stlar bilan har qanday bo'lar bo'lmas aloqalar haqida o'lim bilan ogohlantirish; kim bilan do'st bo'lish kerakligi, do'stlar bilan qayerda uchrashish kerakligi haqida fikrlarni kiritish; sherikga ruhiy bosim o'tkazish, asossiz ayblovlar, qichqiriqlar, bolalardan ajratib qo'yish, pul yoki boshqa moddiy va nomoddiy imtiyozlar; tahdidlar, tajovuzkor xatti-harakatlar, sherikning narsalarini yo'q qilish; zarar yetkazish uchun o'z aybini rad etish, ikkitomonlama - zolim oiladagi sherik, omma oldida do'stona, odobli odam sifatida o'zini ko'rsatishdan iboratdir.

Psixologik zo'ravonlik jamiyatda juda keng tarqalgan hodisa. Ammo ko'pincha bunday xatti-harakatlarning qurboni yonida yashaydigan odamlar zo'ravonlik harakatlarini sezmaydilar. Buning sababi, qurbonlar bunday harakatlarni ularga nisbatan sodir etilganini tan olishdan uyalishadi va boshqa kimsalarga bu harakatlar to'g'risida shikoyat qilishdan qo'rqishadi.

Oiladagi psixologik zo'ravonlikni tan olish qiyin vaziyat deb hisoblanadi va buni isbotlash yanada qiyin. Oiladagi zo'ravonlik muammosi jins (gender) bilan tavsiflanadi. Ko'pincha oiladagi zo'ravonlik ba'zi madaniyatlarda keng tarqalgan erkaklarning tajovuzi va tajovuzining natijasidir. Ko'pincha oilada ayolga nisbatan jismoniy zo'ravonlik bolali bo'lgan barqaror nikohda, ya'ni normal deb hisoblanadigan oilaviy munosabatlarda ro'y beradi. Oiladagi zo'ravonlikni boshdan kechirgan ayollar haddan tashqari sabr-toqat va sherigini ko'p marta kechirishga tayyor. Bunday sabrtoqat va kechirim bolani otasiz qoldirishni istamasligi, eriga iqtisodiy qaramlik, unga achinish, jamiyatning hurmatini yo'qotish qo'rquvi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Oilada bolalarga nisbatan zo'ravonlikni kuzatsak, statistik ma'lumotlardan ko'rinadiki, turli yoshdagi bolalar oiladagi zo'ravonlikka duch kelishadi: 77% hollarda bolalar ota-onadan, 11% - boshqa qarindoshlaridan, 2% - yaqin qarindoshlari bo'lmagan odamlardan, masalan, enaga yoki o'gay ota-onadan azob chekishadi.

Kichik yoshdagi bolaga nisbatan zo'ravonlik, ota-onalar yoki boshqa kattalar tomonidan bolani kaltaklash, har xil haqoratlash, tahqirlash, og'ir tan jarohati etkazish,

jismoniy shikast etkazish va bolaga jarohat etkazishni anglatadi. Zo'ravonlikning quyidagi toifalari ajratiladi: beparvolik, hissiy bosim, jismoniy va jinsiy zo'ravonlik.

Parvarishning etishmasligi bolaga tibbiy yoki ruhiy yordam berishdan bosh tortish, uydan chiqarib yuborish, ovqatlanishni to'xtatish, maktabni o'tkazib yuborishga ruxsat berish, bolani mutlaq nazoratidan mahrum qilish, maktab faoliyatida ishtirok etishni taqiqlash, maktabda o'qish uchun zarur narsalarni bermaslik va h.k.

Ayrim hollarda, oilada bolaga nisbatan jismoniy jazolash qo'llanilmasligi mumkin, lekin ularda ruhiy bosim o'tkazish, uni butkul nazorat qilish va bolaning fikrini inobatga olmasdan, maktab o'qituvchisi bilan birgalikda xulqini qoralash. Tashqi tizimlar (tashkilotlar) ta'siriga tushib, ular bilan birgalikda ish olib borish, oilada xavotir darajasi bo'lgan hollarda ko'p kuzatiladi. Bunday hollarda, oila a'zolarida o'z mas'uliyatlarini tashqi tizimga (shaxslarga) o'tkazish niyatini paydo bo'ladi.

Oilada sodir etiladigan zo'ravonliklarning kelib chiqishiga ko'pgina holatlarda jabrlanuvchining xulqi ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Bundaylarga muntazam ravishda dag'-dag'a qilish, haqoratlash, nomaqbul laqablar bilan chaqirish va og'zaki zo'ravonlikning boshqa ko'rinishlari, shuningdek, inson sha'ni va qadr-qimmatini yerga urish, yakka-latib qo'yish va histuyg'ularni tan olmaslik kabilar sabab bo'ladi.

Bir shaxsning ikkinchi bir shaxsga ruhiy tazyiq o'tkazish, ya'ni unga laqab qo'yish, uni yakka-latib qo'yish, fikriga bepisandlik bilan munosabatda bo'lish, uni rad etish yoki umuman e'tiborga olmaslik, do'q-po'pisa bilan qo'rqtirish, yerga urish, kamsitish, uning hatti-harakatlari ustidan kulish va asabni buzuvchi so'zlar bilan muomala qilish kabilar zo'ravonlikning sodir etilishida asosiy rol o'ynaydigan ma'naviy-ruhiy xususiyatlar hisoblanadi.

Zo'rlik hukm suradigan oilaviy muhitda doimiy ravishda zo'ravonlik ro'y berishini kutish natijasidagi doimiy qo'rquv va tashvish, u ro'y berayotganda esa og'riq, xo'rlanish va qo'rquv, nisbatan kattaroq yoshdagilar guruhlarida esa, ota-ona tomonidan inkor qilinganlik tufayli yolg'izlik, ishonchsizlik va ba'zan o'z-o'zidan nafratlanish kabilar mavjud bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oiladagi zo'ravonlik muammosi jamiyatning barqaror rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi jiddiy ijtimoiy-psixologik muammo hisoblanadi. Uni bartaraf etish uchun psixologik, huquqiy va ijtimoiy chora-tadbirlarni birgalikda amalga oshirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziev E. – Umumiy psixologiya. Toshkent.
2. Karimova V.M. – Psixologiya (o'quv qo'llanma). Toshkent.
3. Davletshin M.G. – Yosh va pedagogik psixologiya. Toshkent.
4. O'zbekiston Respublikasi – Oila kodeksi.
5. Oilaviy zo'ravonlik va ijtimoiy psixologiya bo'yicha ilmiy-uslubiy manbalar.